

Karol Dziczek, Bartłomiej Kolsut

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

KD: kardzi16@st.amu.edu.pl

BK: bartkol@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-9248-4780>

Dziedzictwo kulturowe regionu Pałuk i jego popularyzacja

Zarys treści: Artykuł omawia dziedzictwo kulturowe regionu Pałuk jako istotny element lokalnej tożsamości i rozwoju społeczno-gospodarczego. Zawiera analizę materialnych (rękodzieło, ubiór, haft) i niematerialnych (gwara, muzyka, obrzędy) zasobów regionu. W ramach publikacji przedstawiono wyniki badań opartych na zastosowaniu metod desk research oraz indywidualnego wywiadu pogłębionego. Poruszono problemy zarządzania dziedzictwem, wynikające z podziału administracyjnego na dwa województwa, oraz podkreślono rolę współpracy lokalnych instytucji i organizacji pozarządowych. Przedstawiono również starania o wpisanie haftu pałuckiego na listę niematerialnego dziedzictwa UNESCO. Artykuł wskazuje na konieczność integracji i promocji dziedzictwa kulturowego w kontekście globalizacji.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, region, świadomość terytorialna, świadomość społeczna, Pałuki, Wielkopolska

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe od zawsze stanowiło fundament tożsamości społecznej, pełniąc funkcję nośnika pamięci historycznej, tradycji i osiągnięć przeszłych pokoleń (Pereira Roders, van Oers 2011). W jego materialnych i niematerialnych przejawach, takich jak zabytki architektury, krajobrazy kulturowe, język, muzyka, sztuka czy zwyczaje, kryje się istotny potencjał nie tylko symboliczny, ale także społeczny, edukacyjny i gospodarczy. Współczesne podejście do dziedzictwa kulturowego coraz częściej podkreśla potrzebę jego aktywnego wykorzystania w procesach rozwoju lokalnego (Legutko-Kobus 2016), w których ochrona zasobów kulturowych łączy się z ich adaptacją do nowych funkcji, odpowiadających na potrzeby mieszkańców, a niekiedy także oczekiwania turystów. Ponadto włączenie dziedzictwa kulturowego do procesów rozwojowych pomaga zrównoważyć

potrzeby społeczne, ekonomiczne i środowiskowe, czyniąc rozwój bardziej holistycznym i wielowymiarowym.

Rola dziedzictwa kulturowego wyraźnie zyskała na znaczeniu w obliczu procesów, takich jak globalizacja, westernizacja, kultura masowa czy unifikacja kulturowa (Tomlinson 1999), które często wypierają lokalne tradycje i unikalne zasoby regionalne. W kontekście globalnych zmian, dziedzictwo odgrywa kluczową rolę w zachowaniu różnorodności kulturowej, która jest niezbędna dla zrównoważonego rozwoju (Pereira Roders, van Oers 2011). W takich warunkach konieczne staje się nowe spojrzenie na dziedzictwo, które obejmuje zarówno ochronę materialnych obiektów, jak i dbałość o niematerialne elementy, takie jak tradycje, zwyczaje czy elementy języka (np. gwara). Jednocześnie coraz większą wagę przykładą się do wykorzystania dziedzictwa jako zasobu wspierającego rozwój turystyki.

Współczesne zarządzanie dziedzictwem kulturowym wymaga uwzględnienia różnorodnych perspektyw i interesów, poczynając od jego ochrony, poprzez popularyzację, aż po rozwój nowych form jego funkcjonowania w zmieniających się warunkach społeczno-gospodarczych. Niezwykle istotna staje się tu rola samorządów lokalnych, które niejednokrotnie odpowiadają za utrzymanie materialnych obiektów dziedzictwa historycznego oraz ich adaptację do potrzeb współczesnych wspólnot lokalnych, przy jednoczesnym zachowaniu integralności i autentyczności historycznej. W takim kontekście dziedzictwo kulturowe jawi się nie tylko jako dziedzina ochrony, ale także jako dynamiczny element polityki rozwoju lokalnego, który wzmacnia więzi społeczne, buduje lokalną tożsamość i przyczynia się do wzrostu jakości życia mieszkańców.

Zainteresowanie dziedzictwem kulturowym oraz jego popularyzacją w Polsce ma długą i bogatą historię. Już pod koniec XIX w. przedstawiciele inteligencji galicyjskiej sformalizowali Krakowie Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków, którego celem była ochrona i popularyzacja lokalnego dziedzictwa kulturowego (Broński 2006). Z czasem zainteresowanie dziedzictwem kulturowym zaczęło ewoluować, wychodząc poza krąg elit intelektualnych i społecznych, by finalnie stać się istotnym elementem szerszej polityki ochrony lokalnych zasobów. Zmiany społeczno-gospodarcze w Polsce w XX w., w tym związane z odbudową kraju po II wojnie światowej, oraz rozwój systemów administracyjnych przyczyniły się do rozwoju mechanizmów ochrony i promocji zasobów historycznych. Jednak dopiero zmiany ustrojowe u schyłku XX w., takie jak upadek PRL i restytucja samorządu terytorialnego, otworzyły nowe możliwości w wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego w kontekście więziotwórczym i gospodarczym.

Cel i zakres artykułu

W artykule staramy się zrealizować trzy zasadnicze cele. Pierwszym z nich jest rozpoznanie i analiza dziedzictwa kulturowego regionu Pałuk w kontekście jego znaczenia dla współczesnej tożsamości regionalnej i rozwoju społeczno-gospodarczego. W artykule zostaną omówione zarówno materialne (rękodzieło, ubiór, haft), jak i niematerialne (gwara, muzyka, obrzędy) aspekty dziedzictwa, które

odgrywają kluczową rolę w zachowaniu unikalności kulturowej regionu. Drugim celem jest zidentyfikowanie i omówienie problemów zarządzania dziedzictwem kulturowym na terenie Pałuk. Analizowane są tutaj zarówno współpraca między instytucjami kultury i organizacjami pozarządowymi, jak i wyzwania wynikające z podziału administracyjnego regionu etnograficznego na dwa województwa. Artykuł stawia pytanie o skuteczność działań podejmowanych przez jednostki samorządowe, ośrodki kultury oraz instytucje badawcze w zakresie popularyzacji dziedzictwa i budowy spójnej narracji regionalnej. Ostatni cel to zaproponowanie potencjalnych rozwiązań, które mogą przyczynić się do lepszego wykorzystania dziedzictwa Pałuk w kontekście rozwoju turystyki, edukacji i integracji społecznej. Na podstawie przeprowadzonych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami instytucji kultury i nauki artykuł wskazuje na możliwości zwiększenia współpracy, poprawy koordynacji działań i wzmacniania tożsamości regionalnej, która może być impulsem dla zrównoważonego rozwoju całego regionu.

W publikacji wykorzystano jakościowe metody badań, wśród których są:

- **Analiza desk research** polegająca na zebraniu i opisie elementów materialnego (rękodzieło, ubiór, haft) i niematerialnego (gwara, muzyka, obrzędy) dziedzictwa historycznego Pałuk oraz ocenie ich stanu i potencjału użytkowego w kontekście działań lokalnych. Analizie poddano dane udostępnione w różnych źródłach, jednak podstawowe były dla autorów informacje publikowane przez instytucje kultury prowadzące działalność regionalną lub ponadlokalną w zakresie badanej problematyki, tj.: Muzeum Regionalne w Wągrowcu, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu, Gminne Centrum Kultury i Biblioteka im. Klary Prillowej w Kcyni, Szubiński Dom Kultury, Muzeum Ziemi Pałuckiej w Żninie.
- **Indywidualne wywiady pogłębione** – przeprowadzono wywiady z przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego (gmina Wągrowiec), regionalnych instytucji kultury (Muzeum Regionalne w Wągrowcu, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu), liderami organizacji pozarządowych (Lokalna Organizacja Turystyczna Pałuki) oraz badaczami tego regionu (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Badaniem objęto 10 osób, wywiady przeprowadzono w okresie styczeń–wrzesień 2024 r. Jako sposób doboru zastosowano technikę kuli śnieżnej, w której uczestnicy wyrażający zgodę są proszeni o rekomendowanie innych osób spełniających kryteria badawcze i potencjalnie zainteresowanych udziałem w badaniu, które z kolei mogą rekomendować kolejnych uczestników (Parker i in. 2019). Wybór pierwszych osób został dokonany z uwzględnieniem wiedzy na temat Pałuk oraz roli w kluczowych instytucjach o regionalnym zasięgu oddziaływania. Badaniem nie objęto reprezentantów mniejszych, lokalnych instytucji kultury, które w niewielkim stopniu angażują się w działania w skali całego regionu.

Publikacja stanowi wkład w rozwój badań nad dziedzictwem kulturowym względnie niewielkich regionów etnograficznych o unikalnym charakterze. W dobie globalizacji i unifikacji kulturowej wiele lokalnych tradycji i wartości

dziedzictwa lokalnego i regionalnego bywa zapomnianych, tracąc swoje miejsce w świadomości społecznej oraz lokalnej polityce rozwoju. Jednocześnie niewiele opracowań geograficznych skupia się na szczegółowej analizie takich regionów, które łączą aspekty historyczne, społeczne i kulturowe w procesach zarządzania i ochrony dziedzictwa. Artykuł przyczyni się do wypełnienia tej luki badawczej, oferując spojrzenie na to zagadnienie z perspektywy geografii społeczno-ekonomicznej.

Region etnograficzny Pałuk – rys historyczny i delimitacja

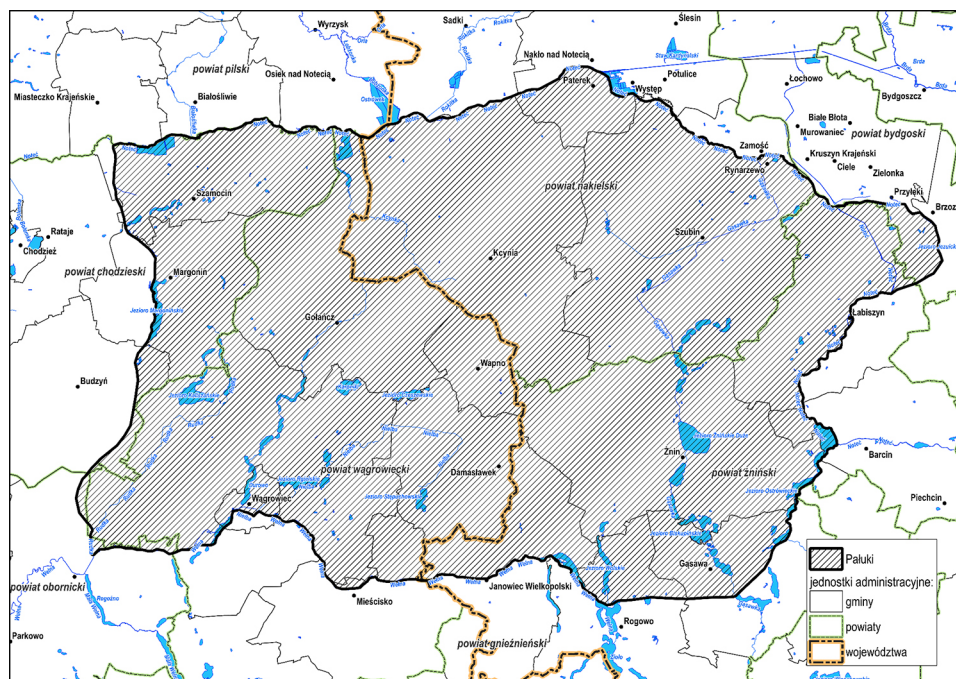
Pałuki ogrywały ważną rolę jako obszar rozwoju różnych kultur archeologicznych, a szczególnie kultury łużyckiej, której liczne dowody odkryto na południu regionu. Najważniejszym obiektem archeologicznym jest gród w Biskupinie – najlepiej zachowana osada tego typu w Europie. Teren Pałuk wszedł w skład państwa polskiego około X w. n.e. Pierwsze historyczne wzmianki o regionie pojawiają się w dokumentach z XIV w. Nazwa Ziemi Pałuckiej (łac. Terra Palucensis) została po raz pierwszy wspomniana przez Jana z Czarnkowa w drugiej połowie XIV w. (Sikorski 1990). Przyjmuje się, że była ona związana z rodem Pałuków, który zamieszkiwał te tereny. Etymologia nazwy Pałuki jest przedmiotem badań – jedne źródła wywodzą ją chociażby od słów takich, jak łęg, ług, łuk (Świrko 1964), inne zaś od terminu pałaka, oznaczającego nizinę porośniętą trawą, otoczoną polami uprawnymi (Kryński, Niedźwiedzki 1908). Ród Pałuków, którego obecność na tych ziemiach jest udokumentowana, istniał do końca XIV w., kiedy to został wchłonięty przez ród Starżów, najprawdopodobniej z powodów majątkowych.

Pierwszym miastem, które uzyskało prawa miejskie na terenie Pałuk, była Kcynia (1262 r.). Centralnym ośrodkiem regionu przez długi czas pozostawało Łekno, gdzie w 1154 r. Zbylut z Panigrodza, przedstawiciel rodu Pałuków, ufundował klasztor Cystersów, przekazując im ziemię w darze. Historyczna obecność rodu Pałuków została udokumentowana w licznych źródłach (Wyrwa 2001, 2010). Wśród najważniejszych postaci wymienić można: Zbyluta z rodu Pałuków, fundatora klasztoru w Łeknie (XII w.) oraz Sędziwoja Pałukę z Szubina, wojewodę kaliskiego i starostę wielkopolskiego (XIV w.). Jednym z pierwszych dokumentów wspominających o Pałukach jest bulla papieża Innocentego II z 1136 r., wystawiona na prośbę Jakuba ze Żnina (Cisterscapes 2020, Strykiewicz i in. 2024). Dokument ten zawiera wykaz dziesiątek miejscowości należących do biskupstwa gnieźnieńskiego, zlokalizowanych na obszarze Pałuk. Jest to jedno z najstarszych źródeł, które oficjalnie łączy nazwę regionu z jego ziemiami i miejscowościami.

Pałuki, położone na północno-wschodnim pograniczu województwa wielkopolskiego, (ok. 43% powierzchni) oraz zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego (blisko 57% powierzchni), na styku Krajny i Kujaw i są regionem o niejednoznacznie określonych granicach (por. Adamczewski 2002). Różne opracowania naukowe oraz lokalne interpretacje przedstawiają granice Pałuk

w odmienny sposób, co powoduje trudności w precyzyjnym określeniu zasięgu regionu (zob. Chlebowski, Walewski 1886, Wyrwa 1989, Szkulmowska 1996, Adamczewski 2002, Kopiasz 2010, Chłapowski, Słoń 2017, Cichowska 2017, Rutkowski, Słoń 2017, Żnin 2024). Brak jednolitego podejścia do delimitacji świadczy także o rozmytym charakterze granic tego obszaru, które w niektórych miejscach ulegają zatarciu. Tradycyjny kształt regionu opiera się zwykle na historycznym podziale administracyjnym w granicach powiatu kcyńskiego istniejącego do 1772 r. oraz na barierach naturalnych (rzekach i jeziorach), które jednak nie zawsze są jednoznacznie zdefiniowane.

W świetle dostępnych danych można z pewną dozą pewności stwierdzić, że od południa Pałuki ogranicza rzeka Wełna (ryc. 1), płynąca od okolic Wągrowca do Jeziora Rogowskiego i tworząca wyraźną granicę naturalną. Jednak na południowym wschodzie granica przechodzi w mniej wyraźną strefę przejściową, oddzielającą region od Ziemi Gnieźnieńskiej. Na północy i zachodzie granice wyznacza rzeka Noteć, biegnąca przez miejscowości takie, jak Łabiszyn, Rynarzewo i po południowej stronie Nakła nad Notecią. Sporną kwestią jest przynależność do Pałuk Mogilna i obszaru otaczającego to miasto. Pałuckość Mogilna jest często kwestionowana z uwagi na różnice kulturowe oraz historyczne położenie poza dawnym powiatem kcyńskim. Uwzględniając naturalne granice, powierzchnia Pałuk wynosi około 2100 km² i obejmuje fragmenty dwóch współczesnych województw.

Ryc. 1. Granice regionu Pałuk na tle sieci hydrograficznej i współczesnych podziałów administracyjnych

Źródło: opracowanie własne.

Kluczowe dla współczesnej kultury pałuckiej są trzy powiaty: wągrowiecki (ok. 32% powierzchni Pałuk to obszar tego powiatu), nakielski (31%) i żniński (26%), w mniejszym stopniu także powiat chodzieski (11%). Żaden z nich nie leży jednak w całości na terenie Pałuk, co dodatkowo utrudnia działania wykorzystujące dziedzictwo kulturowe we współczesnej polityce rozwoju.

Region Pałuk, ze względu na swoje historyczne zróżnicowanie i brak współczesnego centralnego ośrodka, nie posiada jasno określonej stolicy kulturowej. W przeszłości jednak rolę głównego miasta regionu pełniła (dziś relatywnie niewielka) Kcynia, która przez wiele lat była siedzibą powiatu kcyńskiego. Powiat ten, funkcjonujący do 1772 r., obejmował znaczną część obszaru dzisiejszych Pałuk i stanowił ważne centrum administracyjne i gospodarcze regionu. Kcynia, z uwagi na swoje położenie oraz znaczenie historyczne, pełniła rolę kluczowego ośrodka organizującego życie społeczno-gospodarcze Pałuk. Upadek powiatu kcyńskiego, spowodowany zmianami politycznymi i administracyjnymi po rozbiorach Polski, przyczynił się do rozproszenia funkcji centralnych i osłabienia roli miasta w regionie. Obecnie brak wyraźnie zdefiniowanego centralnego ośrodka na Pałukach utrudnia jednoznaczne określenie ich stolicy kulturowej. Poszczególne miejscowości, takie jak Żnin, Wągrowiec, Szubin czy wspomniana Kcynia, pełnią różnorodne funkcje, ale żadna z nich nie zdominowała regionu w sposób, który pozwalałby ją jednoznacznie wskazać jako centrum regionu. Współczesna świadomość terytorialna opiera się więc na sieci lokalnych ośrodków, które łącznie tworzą unikalny krajobraz kulturowy. W efekcie Pałuki są regionem, którego tożsamość kulturowa kształtuje się w sposób wielobiegunowy, bazując na historii, tradycji oraz współczesnych funkcjach wielu miejscowości.

Specyfika kultury pałuckiej

Kultura pałucka wyróżnia się unikalnymi cechami, które odróżniają ją od innych etnosów¹ i kultur ludowych na wielu płaszczyznach. W publikacji pod redakcją Szkulmowskiej (1996) podjęto próbę szerokiego opisu bogatego dziedzictwa sztuki ludowej i zwyczajów praktykowanych przez mieszkańców Pałuk.

Wśród materialnych aspektów dziedzictwa kulturowego stanowiących element specyfiki Pałuk jest odrębny strój ludowy (Szkulmowska 1996, Adamczewski 2002, Węgorowska 2021). Stroje ludowe stanowiły nie tylko element codziennego ubioru, ale także formę manifestacji lokalnych tradycji, wierzeń i statusu społecznego. Elementy strojów, takie jak hafty czy dodatki, pełniły też funkcje symboliczne, wskazując na przynależność do grupy, wiek, stan cywilny czy okazję, z jakiej były noszone. Dziś stanowią ważny element folkloru i inspirację dla współczesnej kultury, podkreślając bogactwo różnorodności regionalnej.

Położenie Pałuk sprzyjało przenikaniu się wpływów kulturowych, ale mimo to zachowano typowe dla tego regionu wzory stroju ludowego. Obecnie stroje

¹ Etnos rozumiemy jako zespół cech charakterystycznych dla grupy ludzi mających poczucie wspólnego pochodzenia, wspólną kulturę oraz odczuwających więź grupową (Hensel 1973, Ciesielska 2005).

pałuckie są noszone głównie podczas wydarzeń kulturalnych, organizowanych przez lokalne muzea lub koła gospodyń wiejskich. Męski strój ludowy, choć nie wyróżniał się wyjątkowo unikalnymi elementami, miał charakterystyczne akcenty (Szkulmowska 1996). Podstawowym elementem była koszula wykonana z samodziału lnianego, która po I wojnie światowej została zastąpiona koszulą bawełnianą. Mężczyźni nosili także specyficzne nakrycia głowy: rogózkę oraz ryjok – czarny, wysoki kapelusz. Ważnymi częściami ubioru były krótkie, czerwone marynarki, zwane jakami, oraz żupany. Charakterystycznym dodatkiem był wełniany pas, najczęściej w odcieniach czerwieni, który w tradycji pałuckiej był nieodłącznym elementem stroju każdego kawalera. Zimą noszono długie płaszcze podróżne zwane wołochami. Strój damski Pałuk wyróżniał się bogactwem detali i symboliką. Jednym z najważniejszych elementów były czepce, które miały różnorodne formy i były noszone przez zamężne kobiety. W tradycji pałuckiej każda kobieta musiała założyć czepiec przynajmniej raz w życiu, podczas ceremonii ślubnej – czepiec ten musiał być poświęcony. Czepce zdobiono haftem na tiulu, szydełkiem lub koronkami fabrycznymi. Uzupełnieniem były koszule z kryzami zdobionymi haftem roślinnym, a także halki i spódnice. Halki zmieniały się w zależności od pory roku – zimą noszono watowane halki z grubej flaneli lub czerwone „piekielnice”, a latem lekkie halki z haftem dziurkowym. Charakterystyczne było, że podczas ruchu spódnice wydawały się „derdać”, co dało im ich lokalną nazwę (tzw. derdoki).

Drugim specyficznym elementem kultury Pałuk było rękodzieło, które było nie tylko praktyczną formą wytwarzania przedmiotów codziennego użytku, ale także nośnikiem tożsamości i tradycji lokalnych społeczności. Pełniło ono również funkcję symboliczną – jego przedmioty były używane podczas obrzędów i świąt, wzmacniając poczucie wspólnoty i przynależności do konkretnej grupy. Na Pałukach rękodzieło obejmowało malarstwo, rzeźbiarstwo, plecionkarstwo i garncarstwo (Szkulmowska 1996). Choć plecionkarstwo i garncarstwo nie wyróżniały się charakterystycznymi dla regionu elementami, to malarstwo i rzeźba na Pałukach zyskały szczególne znaczenie, głównie dzięki obecności motywów religijnych. Pałuckich rzeźbiarzy można podzielić na trzy grupy. Pierwsza obejmowała twórców, którzy pracowali samodzielnie, nie naśladując innych, i tworzyli proste formy. Druga grupa to „samoucy rzeźbiący zawodowo”, którzy korzystali z ustalonych wzorów, dostosowując je do swoich potrzeb. Trzecia grupa, określana mianem „barokowo-ludowej”, tworzyła dzieła inspirowane barokiem, które były częściej spotykane w kościołach niż w chłopskich kapliczkach. Rzeźby nierzadko zdobiły kapliczki, będąc wyrazem głębokiej religijności i potrzeby manifestacji wiary wśród mieszkańców Pałuk.

Oprócz strojów ludowych i rękodzieła, istotne dla pałuckiej odrębności kulturowej jest zdobnictwo. Szczególnie dekoracje wnętrz, wyróżniają się unikalnymi formami i technikami, odzwierciedlającymi tradycyjne wartości i estetykę regionu. Jednym z najważniejszych elementów były różgi, czyli ozdoby wykonane z patyczków, drutów i kwiatów z bibułki. Umieszczano je najczęściej przy domowych ołtarzykach, po obu stronach krzyża lub figur świętych. Kolejnym charakterystycznym elementem były pająki pałuckie – zawieszane na suficie dekoracje,

tworzone ze słomy, drutu, nici i kolorowej bibułki. Miały one obrzędowy charakter i różnorodne kształty, takie jak kule, ostrosłupy czy łańcuszki. Istotnym elementem zdobnictwa były także kropidła pałuckie, wykonane z ziół układanych wokół patyczka lub trzciny. Ich pierzaste zakończenia tworzyły walcowate formy, przypominające palmy wielkanocne, choć różniły się detalami w zależności od lokalnych tradycji. Oprócz tego Pałuczanie tworzyli proste wisiorki i bukiety ze zbóż, uzupełniane kwiatami. Dekoracje o charakterze obrzędowym, takie jak pająki czy kropidła, pełniły też funkcję rytualną, będąc częścią ceremonii o świąt, które cementują więzi społeczne i przypominają o duchowych wartościach społeczności.

Jednym z najbardziej rozpoznawalnych elementów tradycyjnej sztuki ludowej Pałuk jest haft, wyróżniający się zarówno techniką tworzenia, jak i zastosowaniem. Wykonywany jest on głównie białą nicią na białym płótnie, tiulu lub pasiastej tkaninie, zyskał wyjątkowy charakter dzięki subtelnym zdobieniom i bogatym motywom roślinnym. W przypadku czerwonego materiału, charakterystycznego dla halek zwanych „piekielnicami”, używano czarnej nici, co dodatkowo podkreślało unikalność haftu. Cechą wyróżniającą pałucki haft była aplikacja batystowa w tiulowych czepcach, podtrzymywana charakterystycznym ścięciem okrętowym. Haft pałucki, stosowany do zdobienia czepców, kryz, halek, koszul i fartuchów, pełnił istotną rolę nie tylko jako element ubioru, ale także jako wyraz lokalnej tożsamości. Jego charakterystyczne motywy roślinne i staranność wykonania przyczyniły się do popularyzacji kultury pałuckiej zarówno w kraju, jak i poza nim. Prace haftowane często były prezentowane podczas konkursów i wystaw, co pomagało w utrwalaniu wiedzy o tradycjach regionu. Haft stanowi również ważne narzędzie edukacyjne – przekazywanie technik hafciarskich kolejnym pokoleniom przyczynia się do ochrony i promocji regionalnego dziedzictwa. Dzięki swojej roli w zachowaniu tradycji i promocji kultury ludowej, haft pozostaje jednym z najważniejszych elementów dziedzictwa Pałuk.

Integralnymi elementami folkloru pałuckiego są muzyka i taniec, odzwierciedlające bogactwo tradycji, sztuki i emocji lokalnej społeczności. Badania nad muzyką pałucką zapoczątkował w XIX w. etnograf Oskar Kolberg (Węgorowska 2021), który zebrał kilkadziesiąt melodii oraz przykłady muzyki instrumentalnej. W dwudziestoleciu międzywojennym kontynuowano dokumentowanie tych tradycji, jednak wiele nagrań z tego okresu zaginęło lub zostało zniszczonych podczas II wojny światowej. Po wojnie, szczególnie w latach 50. XX w., Muzeum Etnograficzne w Toruniu zainicjowało systematyczne badania i gromadzenie materiałów, co pozwoliło na utworzenie zbioru liczącego pod koniec lat 90. niemal 500 pozycji. Tradycyjna kapela pałucka, nazywana „grocami”, składała się zazwyczaj z klarnetu, kontrabasu i skrzypiec, a repertuar taneczny obejmował tańce znane zarówno na Kujawach, jak i za zachodnią granicą Pałuk. Tematyka utworów koncentrowała się głównie wokół wydarzeń weselnych, relacji rodzinnych, a także zalotów czy towarzyskich spotkań. Lżejsze, proste melodie towarzyszyły natomiast zabawom dzieci i młodzieży. Pałucka muzyka i taniec popularyzowane są współcześnie przez niektóre instytucje kultury, takie jak np. Gminne Centrum Kultury i Biblioteki im. Klary Prillowej w Kcyni. Ważną rolę w tym kontekście

odgrywa także zespół regionalny Pałuki, założony w 1956 r. przez Klarę Prillową i reaktywowany w późniejszych latach.

Ważnym elementem wyróżniającym Pałuki od innych regionów jest gwara pałucka, należąca do grupy gwar wielkopolskich lub według innych – do gwar przejściowych, między gwarami środkowej Wielkopolski a gwarami kujawskimi i krajiackimi (Adamczewski 2002). Ze względu na swoje położenie geograficzne wykazuje cechy mieszane, łącząc elementy gwary poznańskiej, kujawskiej oraz krajiackiej. Charakterystyczne dla gwary pałuckiej jest występowanie lokalnych słów, takich jak „cagon” (duży garnek), a także specyficzna modyfikacja istniejących słów. Często polega to na zmianie samogłosek na inne, zwykle „a” lub „o”, np. słowo „gadamy” przyjmuje formę „godomy”. Ponadto wiele słów brzmi podobnie do terminów znanych z gwary wielkopolskiej czy języka polskiego, np. „kijok” (patyk), „hazaj” (zając) czy „gynste mleko” (zsiadłe mleko). Gwara ta nie tylko oddaje specyfikę językową regionu, ale także ukazuje jego historyczne i kulturowe powiązania z sąsiednimi obszarami (Binkowski i in. 2009).

Problemy i wyzwania popularyzacji dziedzictwa regionu Pałuk

W niniejszym rozdziale przedstawiamy problemy i wyzwania popularyzacji dziedzictwa kulturowego Pałuk, które zostały zidentyfikowane w ramach przeprowadzonych indywidualnych wywiadów pogłębionych z przedstawicielami instytucji kultury, jednostek samorządowych oraz świata nauki. Wywiady te pozwoliły nie tylko na rozpoznanie głównych problemów promocji lokalnego dziedzictwa, ale również wyzwań i możliwości, jakie stoją przed instytucjami działającymi w tej zakresie.

Współpraca między instytucjami kultury i problem komplementarności oferty

Położenie geograficzne oraz specyfika funkcjonowania instytucji kultury na terenie Pałuk wymusza na poszczególnych jednostkach uzupełnianie braków w zakresie specjalistycznych kompetencji. Ze względu na ograniczenia kadrowe i budżetowe, a także różnorodność dziedzin, którymi się zajmują, jednostki te często podejmują współpracę, polegającą na wzajemnym udostępnianiu ekspertów z różnych dziedzin. Przykładem może być Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, które skupia w swoich szeregach doświadczonych archeologów specjalizujących się w badaniach nad pradziejami regionu. Jednak ze względu na specyfikę działania tej instytucji, brakuje im często etnologów, którzy mogliby wspierać merytorycznie przygotowanie wystaw tematycznych oraz organizację wydarzeń i festynów.

Z kolei mniejsze ośrodki, takie jak Gminne Centrum Kultury i Biblioteki (GCKiB) w Kcyni, korzystają ze wsparcia zarówno merytorycznego, jak i kadrowego innych instytucji, np. Muzeum Regionalnego w Wągrowcu. Taka współpraca przyczynia się do lepszego wykorzystania zasobów wiedzy i umiejętności specjalistów. Koło Hafciarek z Wągrowca współpracuje z lokalnymi ośrodkami w zakresie rękodzieła, a Zespół Folklorystyczny Pałuki z Kcyni uświetnia wydarzenia organizowane przez różne instytucje. Pracownicy muzeów i ośrodków kultury podkreślają znaczenie tej wymiany:

Na przykład Koło Hafciarek z Wągrowca – współpracujemy z nimi. Ostatnio był u nas także Zespół Pałuki z Kcyni. Staramy się, poszukujemy, żeby nie robić tego samemu, bo nie uważam, że jako archeolodzy jesteśmy godni brać na siebie tę (etnologiczną) odpowiedzialność merytoryczną. Dlatego współpracujemy z innymi działaczami.

Współpraca tego rodzaju pozwala nie tylko na wzajemne wsparcie, ale także na budowanie spójnej narracji o dziedzictwie kulturowym Pałuk, łącząc różnorodne dziedziny wiedzy, takie jak archeologia, etnologia i sztuka ludowa. Dzięki temu mieszkańcy i odwiedzający mogą w pełniejszy sposób poznać unikalne tradycje oraz historię regionu.

W przeszłości na terenie Pałuk organizowane były także cykliczne imprezy kulturalno-regionalne pod nazwą Pory Roku na Pałukach. W ramach tych przedsięwzięć każdy z głównych ośrodków regionu – Żnin, Wągrowiec, Szubin i Kcynia – organizował festyn nawiązujący do danej pory roku, np. Lato na Pałukach w Wągrowcu czy Jesień na Pałukach w Szubinie. Wydarzenia te, oprócz elementów rozrywkowych, kładły duży nacisk na promocję kultury pałuckiej poprzez organizację stoisk hafciarskich, warsztatów rękodzielniczych czy wystaw ludowych. Choć inicjatywa ta z czasem straciła na rozmachu, wciąż cieszy się uznaniem jako przykład skutecznej współpracy regionalnej. Jak wspomina pracownik jednego z muzeów:

Też mam wrażenie, że to m.in. Lato na Pałukach kiedyś miało taki charakter bardziej ludowy. Niedawno rozmawialiśmy z panią S. z Miejskiego Domu Kultury, która też czuje ten klimat i myśli, że można by było ten charakter przywrócić. Ubolewamy też nad tym, że festyn cysterski nie otrzymuje właściwej dotacji, żeby zrobić go z takim rozmachem, jaki miał na początku.

Obecnie w regionie nadal organizowane są wydarzenia o podobnym charakterze, takie jak Konkurs Sztuki Ludowej im. Wandy Szkulmowskiej czy Festyn Cysterski. Niemniej jednak pewne problemy wynikające z niedostatecznej koordynacji i współpracy wciąż się zdarzają. Przykładem takiego problemu była sytuacja z 20 lipca 2024 r., kiedy jednocześnie odbyły się dwie duże imprezy: Biesiada Pałucka w Żniniu (organizowana przez gminę Żnin we współpracy z Muzeum w Żniniu i Lokalną Organizacją Turystyczną Pałuki) oraz Festyn Cysterski w Łeknie pod Wągrowcem (organizowany przez gminę Wągrowiec we współpracy

z Muzeum Regionalnym w Wągrowcu i lokalnym kołem gospodyń wiejskich). Brak synchronizacji kalendarzów poszczególnych instytucji sprawił, że uczestnicy musieli wybierać między tymi dwoma wydarzeniami, co ograniczyło potencjalną frekwencję na każdej z imprez. Przedstawicielka jednej z instytucji kultury stwierdziła:

W Wągrowcu i Żninie mieliśmy dwie imprezy w tym samym czasie – Biesiada Pałucka i Festyn Cysterski odbywały się w zasadzie w tym samym czasie. A szkoda. Więc w ramach Pałuk, jeśli bardzo chcielibyśmy iść w ten wątek pałucki, no to szkoda, żeby to trwało w tym samym czasie, bo ograniczamy sobie nawzajem potencjalnych uczestników.

Podobne przypadki, choć stosunkowo rzadkie, pokazują, że nawet najlepiej zorganizowana współpraca regionalna wymaga stałego doskonalenia mechanizmów komunikacji. Wprowadzenie bardziej szczegółowego kalendarza wydarzeń, dostępnego dla wszystkich organizatorów w regionie, mogłoby pomóc w eliminacji takich sytuacji. Ponadto rozwój wspólnych platform współpracy i spotkań roboczych między instytucjami kultury mógłby znacząco usprawnić proces planowania wydarzeń i umożliwić lepsze wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturalnego Pałuk.

Trudności wynikające z funkcjonowania w dwóch odrębnych województwach

Jednym z największych problemów utrudniających integrację i współpracę między jednostkami kulturalnymi na terenie Pałuk jest podział administracyjny. Region rozciąga się na dwa województwa – wielkopolskie oraz kujawsko-pomorskie – oraz kilka różnych powiatów. Współczesne granice administracyjne przecinają historyczne i kulturowe granice Pałuk, co prowadzi do trudności w koordynacji działań międzyinstytucjonalnych. Każde województwo posiada własne struktury organizacyjne, mechanizmy finansowania oraz priorytety, co komplikuje proces planowania wspólnych inicjatyw. Jak zauważa pracownik jednej z instytucji kultury z województwa kujawsko-pomorskiego:

A teraz jest taki ogromny minus, że Pałuki są podzielone administracyjnie na dwa województwa – na województwo wielkopolskie i województwo kujawsko-pomorskie (...) I każdy sobie, że tak powiem, robi po swojemu Pałuki i jest to troszeczkę trudne do działania. No staramy się to integrować wszyscy razem.

Dwa różne obszary administracyjne wymuszają na instytucjach konieczność dostosowywania się do odmiennych uwarunkowań programowych, sposobów finansowania oraz harmonogramów działań. Problemy te stają się szczególnie widoczne w przypadku dużych wydarzeń kulturalnych, wymagających skoordynowanego wysiłku wielu podmiotów. Przedstawiciele instytucji często muszą

znajdować dodatkowy czas na negocjacje, ustalanie harmonogramów i dzielenie obowiązków, co bywa trudne, zważywszy na ograniczone zasoby kadrowe i logistyczne. Podział administracyjny wpływa również na sposób postrzegania i promocji Pałuk jako spójnego regionu. Jak zauważa pracownik jednej z organizacji pozarządowych:

Województwo też potrzebowało partnera, który nie jest samorządem. Po tej wielkopolskiej stronie to jest jednak działanie bardziej oddolne cały czas. Szubin teraz bardziej, ale też przez lata mieli ten sam problem, że tam tak naprawdę nie urzędy, nie jednostki administracyjne, tylko pojedyncze muzea, domy kultury zajmowały się wydarzeniami i materiałami. Więc oni tak zawsze też narzekali, że „wy robicie materiały w całości, a u nas urząd nie potrafi zrobić tego pod marką Pałuki”.

Lokalna Organizacja Turystyczna Pałuki, jako jedna z kluczowych organizacji próbujących zintegrować działania w regionie, podjęła próbę stworzenia spójnej marki pod nazwą „Pałuki WARTO”. Marka ta promuje region zarówno pod względem kulturalnym, jak i turystycznym, jednak jej zasięg nie obejmuje obecnie całego obszaru Pałuk, ograniczając się głównie do ich wschodniej części. Choć organizacja stara się wyjść poza granice powiatu żnińskiego, działania te są ograniczane przez brak jednolitego wsparcia ze strony administracji wojewódzkiej.

Współpraca sektora publicznego z pozarządowym

Współpraca między publicznymi instytucjami kultury a organizacjami pozarządowymi, takimi jak koła gospodyń wiejskich (działające m.in. w miejscowościach Bracholin, Kobylec, Potulice, Wiatrowo, Żelice, Morakowo, Wójcin) czy lokalne stowarzyszenia (np. Wągrowieckie Koło Hafciarek), odgrywa kluczową rolę w zachowaniu i popularyzacji dziedzictwa kulturowego Pałuk. Organizacje te, skupiające osoby zaangażowane w praktykowanie lokalnych tradycji, mają szczególne znaczenie w kultywowaniu takich dziedzin, jak haft pałucki, rękodzieło czy tradycyjne stroje ludowe. Ich działalność uzupełnia ofertę instytucji kultury, nadając jej autentyczności i żywego charakteru. Koła gospodyń wiejskich aktywnie uczestniczą w wydarzeniach kulturalnych, prowadząc warsztaty, prezentując swoje prace na stoiskach czy występując w tradycyjnych strojach. Współpraca ta jest obopólna – instytucje kultury, takie jak muzea czy domy kultury, zapewniają organizacjom miejsce do działania, wsparcie merytoryczne oraz zasoby, które umożliwiają im rozwijanie działalności. W zamian zyskują żywe przykłady tradycji, które nie tylko wzbogacają ofertę kulturalną, ale także przyciągają uwagę lokalnych społeczności i turystów. Jak podkreśla pracownik jednej z instytucji kultury:

Ta współpraca z tymi hafciarkami jest też bardzo ciekawa. One rzeczywiście działają przy naszym muzeum, ale też ta współpraca jest po dwóch stronach. One jadą w teren, promują ten haft, promują jednocześnie muzeum, a muzeum zapewnia im tutaj siedzibę, zapewnia im opiekuna tego koła. I indywidualnie często Panie

na przykład przekazują coś materialnego, bo ostatnio dostaliśmy taki piękny obrus (wyszywany stylem pałuckim), który wykorzystujemy na różne okazje. Także to jest taka współpraca, której może nie widać od tak, nie ma ona jakichś gigantycznych rozmiarów, ale jest i jest ona bardzo ważna. Mam wrażenie, że te Panie czują się tutaj jak w domu.

Tego rodzaju współpraca ma również szersze znaczenie w kontekście społeczno-kulturowym. Organizacje pozarządowe, często działające na zasadach wolontariatu, podtrzymują lokalne tradycje, które mogłyby zostać zapomniane w obliczu postępującej globalizacji. Działania te budują poczucie wspólnoty, wzmacniają tożsamość regionalną i przyczyniają się do integracji społeczności lokalnych. Jednocześnie tego rodzaju współpraca, choć efektywna, nie jest wolna od wyzwań. Wymaga bowiem zaangażowania i inicjatywy zwykle ze strony instytucji kultury, które muszą koordynować działania i zapewniać wsparcie organizacyjne. Niemniej jednak korzyści płynące z takiego partnerstwa, zarówno w wymiarze kulturowym, jak i społecznym, przewyższają potencjalne trudności, czyniąc je niezwykle istotnym elementem popularyzacji dziedzictwa Pałuk.

Rola badań etnograficznych w popularyzacji kultury pałuckiej

Badania nad dziedzictwem kulturowym Pałuk, prowadzone przez Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu, odegrały kluczową rolę w dokumentowaniu i popularyzacji kultury tego regionu. Początki systematycznych badań nad Pałukami sięgają XX w., kiedy to badacze zaczęli gromadzić zarówno materialne, jak i niematerialne przejawy kultury ludowej. Zbierano eksponaty, przeprowadzano wywiady z mieszkańcami, a także analizowano lokalne tradycje i zwyczaje. W efekcie Muzeum w Toruniu stało się jednym z najważniejszych ośrodków zajmujących się badaniem oraz promowaniem dziedzictwa kulturowego Pałuk. Jak wskazuje pracownik jednej z lokalnych instytucji kultury na Pałukach, ważnym osiągnięciem toruńskiego muzeum było zgromadzenie imponującej kolekcji związanej z haftem pałuckim, który jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych elementów lokalnej tradycji:

One (zbiory) zostały zebrane oczywiście przez tych badaczy, którzy się tym zajmowali, najbardziej zaangażowani w to byli badacze z Muzeum Etnograficznego w Toruniu, Pani Mikołowska, dzieło jej kontynuuje też Pani Kinga Turska-Skowronek. (...) To jest ośrodek, który badawczo zajmuje się właśnie haftem pałuckim.

Kolekcja Muzeum Etnograficznego w Toruniu, obejmująca liczne artefakty związane z kulturą ludową Pałuk, jest uznawana za jedną z najbardziej reprezentatywnych w Polsce. Pracownik muzeum podkreśla jej znaczenie:

Jeśli chodzi o naszą kolekcję, kolekcję Muzeum Etnograficznego w Toruniu, to myślę, że tu możemy śmiało powiedzieć, że kolekcja związana z kulturą ludową Pałuk

prezentuje się bardzo dobrze, żeby nie powiedzieć wyśmienicie, jeśli chodzi o całość zbiorów muzealnych, etnograficznych w Polsce.

W tamtym okresie badania nad dziedzictwem kulturowym Pałuk były prowadzone głównie przez ośrodki z północnej części obecnego województwa kujawsko-pomorskiego. Jedną z ważnych instytucji, obok Muzeum Etnograficznego, było Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne, które w latach swojej działalności przyczyniło się do popularyzacji pałuckiego folkloru i sztuki ludowej. Jednym z jego osiągnięć było wydanie opracowania „Sztuka Ludowa Pałuk” w 1996 r., które do dziś stanowi cenne źródło wiedzy na temat tradycyjnych wzorców kulturowych regionu. Dzięki tym inicjatywom Pałuki zyskały szersze uznanie jako region o wyjątkowym dziedzictwie kulturowym. Badania prowadzone przez jednostki takie jak Muzeum Etnograficzne w Toruniu nie tylko przyczyniły się do zachowania materialnych świadectw przeszłości, ale również wpłynęły na współczesne postrzeganie Pałuk jako obszaru o bogatej i żywej kulturze ludowej. Muzeum utrzymuje też stałą współpracę z jednostkami zlokalizowanymi na terenie Pałuk. Jak zauważa pracownik jednej z organizacji pozarządowych:

Przed wszystkim Muzeum w Toruniu ma niesamowite zasoby. Ma specjalistów. (...) Ma także specjalistów zajmujących się Pałukami.

Lokalne muzea nie mają potrzeby wykupywania zbiorów z Torunia, ponieważ w razie potrzeby są one udostępniane w formie depozytu na czas wydarzeń lub wystaw. Jest to przykład dobrze funkcjonującej kooperacji instytucji kulturalnych, która pozwala na efektywne wykorzystanie istniejących zasobów. Jak wskazuje pracownik Muzeum Regionalnego w Wągrowcu:

Nie, to jest w tamtej placówce i tam jest to zabezpieczone, i pod odpowiednią opieką, więc tam powinno to zostać. Możemy z tego oczywiście korzystać, wziąć na przykład depozyt albo wykorzystać na wystawę, czy stałą, czy czasową.

Relacje między Muzeum Etnograficznym w Toruniu a jednostkami z Pałuk cechuje bliska współpraca i wzajemne zrozumienie. Pracownicy lokalnych instytucji podkreślają, że relacje te są nie tylko profesjonalne, ale wręcz przyjacielskie:

Na dzień dzisiejszy, ja bardzo cieszę się z tego, że mamy tak, powiedziałabym, silne, a zarazem bardzo przyjazne relacje z takimi ośrodkami, jak Muzeum Etnograficzne w Toruniu. Powiedziałabym, że to są wręcz przyjacielskie relacje.

Muzeum w Toruniu odgrywa również istotną rolę w promowaniu kultury Pałuk na arenie ogólnopolskiej. Jednym z ważnych celów, które realizuje we współpracy z innymi instytucjami, jest wpisanie haftu pałuckiego na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jak wskazuje pracownik jednej z organizacji pozarządowych:

Główne działania o to, żeby wpisać haft pałucki na listę dziedzictwa, to jest właśnie Muzeum Etnograficzne. Jest ono dość mocno w to zaangażowane.

Dzięki swojej specjalistycznej wiedzy, zasobom i zaangażowaniu, Muzeum Etnograficzne w Toruniu nie tylko przyczynia się do zachowania dziedzictwa Pałuk, ale także wzmacnia ich pozycję jako regionu o wyjątkowym znaczeniu kulturowym w Polsce. Relacje oparte na współpracy i wspólnych celach pokazują, że jednostki badawcze i instytucje lokalne mogą razem skutecznie działać na rzecz promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe regionu Pałuk stanowi cenny element polskiego krajobrazu etnograficznego, obejmując zarówno jego aspekty materialne (rękodzieło, ubiór, haft), jak i niematerialne (gwara, muzyka, obrzędy). Region, charakteryzujący się bogatą historią, wyróżnia unikalne połączenie wpływów z Wielkopolski, Kujaw i Krajny. Szczególne znaczenie ma kultura ludowa Pałuk, odzwierciedlająca się w strojach, rękodziele, haftach oraz tradycyjnych tańcach. Badania nad dziedzictwem regionu, prowadzone m.in. przez Muzeum Etnograficzne w Toruniu, pozwalają na utrwalenie tych tradycji i ich popularyzację zarówno wśród lokalnej społeczności, jak i poza granicami regionu.

Jednym z kluczowych wyzwań w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym Pałuk jest brak spójności administracyjnej, wynikający z podziału regionu między dwa województwa – wielkopolskie oraz kujawsko-pomorskie. Fragmentacja ta utrudnia koordynację działań i tworzenie jednolitej narracji o regionie. Administracyjne rozdrobnienie sprawia, że wiele instytucji koncentruje się na działaniach lokalnych, zamiast współtworzyć jednolitą ofertę kulturalną dla całego regionu. W konsekwencji brakuje spójnej strategii, która mogłaby skuteczniej przyciągać zarówno turystów, jak i osoby zainteresowane tą kulturą. Rozwiązaniem mogłoby być ustanowienie międzywojewódzkiej rady do spraw kultury, która zajmowałaby się koordynacją działań na terenie Pałuk oraz wspólnym pozyskiwaniem środków na projekty kulturalne. Tego typu ciało mogłoby także stworzyć jednolity kalendarz wydarzeń i zadbać o spójność działań promocyjnych, co pomogłoby wzmocnić pozycję Pałuk jako regionu o unikalnym dziedzictwie kulturowym. Pomimo tych trudności, lokalne i regionalne instytucje i organizacje pozarządowe podejmują inicjatywy mające na celu ochronę i promocję pałuckiej kultury. Współpraca między różnymi podmiotami, choć często nieformalna, przyczynia się do zachowania dziedzictwa, np. warsztaty hafciarskie czy organizacja regionalnych festynów.

Region Pałuk, w kontekście globalizacji i postępującej unifikacji kulturowej, jest przykładem obszaru, na którym lokalne tradycje i wartości nadal odgrywają istotną rolę w budowaniu tożsamości. Badania etnograficzne i działania popularyzacyjne umożliwiają pielęgnowanie tych tradycji, a także przyczyniają się do rozwoju turystyki kulturowej. Przykładem jest staranie o wpisanie haftu pałuckiego

na listę niematerialnego dziedzictwa UNESCO, co podkreśla wagę niematerialnych aspektów dziedzictwa w promocji regionu.

W świetle przeprowadzonych analiz Pałuki cechuje swoisty model wielośrodkowego zarządzania dziedzictwem. Brak wyraźnego centrum budowania narracji i koordynacji popularyzacji dziedzictwa kulturowego może być postrzegany jako istotne wyzwanie dla spójności regionu. Wśród ośrodków aspirujących do roli centrum znajdują się z jednej strony miasta powiatowe (Wągrowiec, Żnin, w mniejszym stopniu Nakło nad Notecią), z drugiej, dziś słabsze, ale w historii bardzo istotne ośrodki gminne (Kcynia, Szubin). Ważne są też podmioty spoza tego grona, mające wysoką pozycję w strukturze instytucji kultury (muzea w Biskupinie i Toruniu). Decentralizacja działań utrudnia utrzymanie spójności regionalnej, ale pozwala niekiedy na większe zaangażowanie społeczności lokalnych (w skali sołectw i miejscowości). Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej oraz lepsze wykorzystanie zasobów lokalnych może przyczynić się do dalszego rozwoju regionu i zwiększenia jego rozpoznawalności na mapie kulturowej Polski.

Konflikt interesów

Autorzy deklarują brak występowania konfliktu interesów. Oświadczają, że tekst artykułu jest w całości ich dziełem.

Podział pracy przy artykule obrazował się następująco:

- konceptualizacja: KD (20%), BK (80%),
- metodologia: KD (50%), BK (50%),
- organizacja badań: KD (80%), BK (20%),
- analiza formalna: KD (80%), BK (20%),
- pisanie: KD (50%), BK (50%).

Literatura / References

- Adamczewski J. 2002. Budownictwo ludowe na Pałukach. *Studia Lednickie*, 7: 193–238.
- Binkowski M.K., Przybylska M. 2011. *Mój słownik gwary pałuckiej*. Wydawnictwo Dominika Księskiego Wulkan.
- Broński K. 2006. Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenie polskie doby transformacji (po 1989 r.). *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, 706: 7–26.
- Chlebowski B., Walewski W. (red.) 1886. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Druk „Wieku” Nowy Świat, Warszawa, t. 7: 835.
- Cichowska J. 2017. Cultural Heritage of Pałuki in Relation to Development of Agritourism in the Region. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 40: 83–91.
- Ciesielska A. 2005. Pomiędzy etnicznością a regionalizmem. Uwagi metodologiczne na marginesie dyskusji o etnogenezie Słowian. *Przegląd Archeologiczny*, 53: 143–153.
- Cisterscapes 2020. Cysterskie krajobrazy łączące Europę. Inwentaryzacja krajobrazu kulturowego: krajobraz klasztoru Łekno–Wągrowiec. Wągrowiec. (http://opatowka.blink.pl/old/wp-content/uploads/2021/07/cisterscapes_wagrowiec_lekno_pl_1.pdf; dostęp: 20.10.2024).
- Chłapowski K., Słoń M. (red.) 2017. Wielkopolska w drugiej połowie XVI wieku. Cz. II. Komentarz. Indeksy. Wydawnictwo Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Hensel W. 1973. Etnogeneza Słowian – niektóre problemy. *Slavia Antiqua*, 20: 1–14.
- Kopiasz J. 2010. Ślady kontaktów kulturowych z centrami kulturowymi Europy wczesnej epoki żelaza na Pałukach. [W:] B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Rola głównych centrów kulturowych w kształ-*

- towaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza. Biskupińskie Prace Archeologiczne, 8: 219–242.
- Kryński A., Niedźwiedzki W. (red.) 1908. Słownik języka polskiego. T. 4. Warszawa.
- Legutko-Kobus P. 2016. Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju i specjalizacji regionów. Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, 170: 140–157.
- Parker C., Scott S., Geddes A. 2019. Snowball sampling. SAGE research methods foundations.
- Pereira Roders A., van Oers R. 2011. Editorial: bridging cultural heritage and sustainable development. Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development, 1(1): 5–14. <https://doi.org/10.1108/2044126111129898>
- Rutkowski H., Słoń M. (red.) 2017. Atlas historyczny Polski. Mapy szczegółowe XVI wieku. Wydawnictwo Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Sikorski C. 1990. Zarys dziejów Żnina. Żnińskie Towarzystwo Kulturalne, Żnin.
- Strzykiewicz T., Kołsut B., Koliński K. 2024. Zapomniane dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju obszarów wiejskich. Studium gminy Wągrowiec. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 69: 167–184.
- Szkułmowska W. (red.) 1996. Sztuka ludowa Pałuk: przeszłość i teraźniejszość. Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne, Bydgoszcz.
- Świrko S. 1964. Z dziejów podregionu pałuckiego. Literatura Ludowa, 3: 5–12.
- Tomlinson J. 1999. Globalization and Culture. The University of Chicago Press.
- Węgorowska K. 2021. Kilka uwag o bezcennych świadectwach kulturowego dziedzictwa ludowego zwerbalizowanych w dwutygodniku „Polskie Stroje Ludowe” z lat 2012–2013 (refleksje dialektologa-lingwokulturologa). Prace Aksjologiczne, 2: 145–168.
- Wyrwa A. 1989. Pałuki – nazwa i terytorium w świetle źródeł i literatury: stan badań. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Wyrwa A. 2001. Drewniany, parafialny kościół cystersów w Tarnowie Pałuckim w świetle najnowszych badań. Nasza Przeszość: Studia z Dziejów Kościoła i Kultury Katolickiej w Polsce, 96: 567–599.
- Wyrwa A. 2010. Szlak cysterski w Polsce: Łekno, Wągrowiec. Wyd. Pejzaż, Bydgoszcz.
- Żnin 2024. Pałuki. Strona internetowa powiatu żnińskiego (<https://znin.pl/pl/contents/166>; dostęp: 20.10.2024).

The cultural heritage of the Pałuki region and its popularization

Abstract: The cultural heritage of the Pałuki region represents a significant element of Poland's ethnographic landscape, encompassing both tangible (handicrafts, clothing, embroidery) and intangible (dialect, music, rituals) aspects. The region, shaped by the influences of Greater Poland, Kuyavia, and Krajna, is distinguished by its unique combination of historical and cultural features. Key elements of Pałuki's folk culture include traditional costumes, handicrafts, embroidery, and dances, which collectively reflect the identity and heritage of the region. This article explores the role of cultural heritage in promoting local identity and regional development, focusing on the Pałuki region. It examines the historical and contemporary significance of Pałuki's cultural resources, highlighting challenges in their preservation and promotion. The dual administrative division of Pałuki between Greater Poland and Kuyavian-Pomeranian Voivodeships poses significant coordination difficulties, limiting the integration of efforts to create a unified cultural narrative. Despite these challenges, local cultural institutions and non-governmental organizations play a crucial role in safeguarding and popularizing Pałuki's heritage. Initiatives such as embroidery workshops, regional festivals, and the proposed recognition of Pałuki embroidery as intangible cultural heritage by UNESCO exemplify efforts to preserve and promote local traditions. The article underscores the importance of ethnographic research and interregional collaboration in ensuring the sustainability of Pałuki's cultural heritage. It argues for stronger partnerships between cultural institutions, local governments, and communities to address administrative fragmentation and enhance regional identity. By integrating heritage into cultural tourism and educational activities, Pałuki can strengthen its position as a unique cultural destination, contributing to both local and national cultural landscapes.

Key words: cultural heritage, region, territorial identity, social identity, Pałuki, Wielkopolska